

nem in mysterio trinitatis, quod incognitum erat à seculis. Huius ergo circumcisionis laus ex deo est occulta hominibus. Cordis enim meritum est quod aspicit deus non carnis: Nam Iudæorum laus ex hominibus est. Gloriantur enim in carnis circūcisione quod ex patribus sit. Vnde inter cetera ait: **Et gloria in pudendis eorum qui terrena sapiunt, hoc est, qui circūcisionē carnis gloriam putant. Terrena em̄ sapit qui in carne gloriatur. Qui uero in spiritu gloriatur, huius laus ex deo est, spiritu enim non carne creditur.**

Phil. 3

CAPVT III.

Vid enim amplius est Iudæo, aut quæ utilitas circūcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei.) Quid cum multa sint quæ ad honorificentiam & meritum pertineant seminis Abrahæ, hoc solū aperte memorat: quia maxime laudis eorū est, ut legē per quam addiderunt rectum à peruerso distinguere, digni iudicarentur accipere, ut post hoc primum, cætera qualia sint possint intelligi. Quoniā autem Iudæis carnalib⁹, id est incredulis nihil proficere testimonium generis ostendit, ne omnes, id est, & credentes male tractasse uideretur, docet multum utile esse Iudæis credentibus, quia filij sunt Abrahæ. His em̄ eloquia dei sunt credita, dum legem quæ peccatis hominum obsoleuerat, quasi impune peccaretur apud deum, merito patrum reformatā accipiunt & populus dei uocātur. Aegyptus quoq; propter inturias illorum diuersis plagis percutitur, cœlesti pane cibantur, omnibus gentibus terroris sunt, testante hoc Raab meretrice. Quibus etiam Christus saluator ad sanctificationē promissus est: Ideo ait: multum utile Iudæis per omnem modū, quia filij sunt Abrahæ. Anteponuntur enim gentibus, sed qui credunt.

Quid

¶ Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nun-
quid incredulitas illorū fidē dei euacuauit? Absit.) Nō,
 inquit, quia aliqui Iudeorū credere noluerunt quę de
 us promisit filiis Abraę, idcirco præiudicabitur cęteris
 Iudeis ne digni dicantur accipere quod deus promi-
 sit fidelibus: Quippe cum sic facta sit promissio, ut cre-
dētibus proficeret. Igitur nō indignatus deus propter
 illorum perfidiam, id est, Iudæorum, nō dabit reliquis
 credentibus uitam ęternam, quam promisit futuram p
 fidem Christi, quia qui nō crediderunt ipsi se indignos
 fecerūt sine præiudicio cęterorum. His dictis commen-
 dat credētes Iudæos, quia nihil obest eis, quia multi ex
 illis credere noluerunt. ¶ Est em̄ deus uerax, omnis autē
homo mendax. Sicut scriptum est, ut iustificeris in ser-
monibus tuis & uincas dum iudicaris.) Vt firmaret qđ
 supra dixit, quod deus in promissione sua fidelis est, &
 omnis homo mendax, exemplum propheticum subdi-
 dit, ex psalmo quinquagesimo, quo & deum uerbis suis
 iustificari, & hominem mendacem incredulitatis cau-
 sa signauit. Vtrūq; enim legitur in libro psalmoz, quia
 deus iustus & uerax est, & omnis homo mendax. Men-
 dacem hominem dicit, dum non credit quod promisit
 deus. Negās enim daturum deū quod promisit, mendax
 est, & dum ipse mendax est, multis ex causis deum men-
 dacem pronunciat, quando promissis eius non credit.
 Igitur omnem hominem mendacem dicit qui diffidēs
 est de promissis dei. Maxime tamen hoc ad Iudæos per-
 tinet, quorum causa tractat hoc loco Apostolus, qui uī-
 dentes Christum negauerunt hunc esse quem promisit
 deus, ac per hoc mendaces pronunciantur. Deus autem
 uerax est, quia misit Christum, sicut promisit, & sic uin-
 cit cum iudicatur, quia dabit quod daturum negatur.
 Dum enim non ei creditur, mendax iudicatur. Ille autē
 cum dat quod iudicatur non daturus uincit, ostendens
 se ueracem, illum autem mendacem, qui nō credit uer-
 bis eius. Videbit enim dei filium in maiestate quem ne

gat. uidebit & carnis resurrectionem, & sciet uictā esse perfidiam pollicitatione & ueritate dei. Nam & Christus cum iudicatus est uicit. Inique enim occisus est, reū fecit diabolus, quem non iam peccando superauerat, ut secundo uictus amitteret, quos tenebat in inferis, hoc est, quia omnis homo mendax, deus autem solus uerax.

Sicut autem iniusticia nostra dei iusticiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert iram? secundum hominem dico. Absit. Hoc iuxta sensum prophetae Dauid dicit Apostolus. Dauid autem quando peccauerat in causa Virae Ethei, sciens quia promissio peccatoribus dari nō potest, exorat ut iustificatio uerborum dei uincat iudicium quo iudicatur hi qui peccant, & penitētem reformet sanctificās, ut det ei quod iustis se daturū promisit: Ac per hoc subicit: Si autem iniusticia nostra iusticiam dei commendat, & reliqua, id est, si quia nos peccatores sumus, deus iustificatur, iniquus erit si uindictet. Nā si iniusticia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus erat si peccātes dānaret, quia iniusticia nostra deum facit iustum, si peccātib⁹ nobis det quod promisit sanctis, quia quāuis peccatores simus, reformati tamen per penitētiā, ut nō iam peccatores sed abluti promissionē mereamur accipere. Non ergo hic sensus est in uerbis prophetae Dauid cum dicit: Tibi soli peccaui & malum corā te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas dum iudicaris. Qui malorum hominū praua interpretatone asseritur, ut peccata hominum & mali actus, dei iustificatione proficiāt, & per mala nostra bonus appareat, & iniusticia nostra illum iustum ostēdat. Quoniam itaq; iniquus non est deus, cum irrogat iram, iam non peccatis nostris iustificatur, quia si peccatis nostris iustificaretur, iniquus erit si uindicaret. Sed quia non est iniquus cum uindicat, manifestum est, quia iniusticia nostra, dei iusticiam non commendat. Si autem commendaret,

claret, non uindicaret, quia iustus est. **Ac per hoc subiecit, secundum hominem, inquit, dico: Absit, hoc est, absit ne deus iniquus dicatur, quia hoc homini competit, quem constat & errare & falli & fallere. Nam deus immutabilis perseverat, nec potest non amare quæ fecit.**

¶ Alioquin, quomodo iudicabit deus mundum?

Verum est, quia non erat iustum ut iudicaret deus mundum si peccata eius ipsi proficerent, ut nutu eius peccātes dum ueniam consequuntur, deus bonus uideretur, & si non peccarent non uideretur iustus: si enim non peccent, non habendo cui remittat, non erit bonus.

¶ Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?

Manifestum est, quia si ad gloriam dei proficit mendacium hominum, ut ille solus uerus appareat, peccatores non sunt dicendi qui peccant: quia non uoluntate, sed impulsu eius uidebuntur peccare, quod absit.

¶ Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidam dicere, faciamus mala ut ueniant bona.

Nunc aperit quorum causa hæc sollicitè & cum reuerentia disputat. A peruersis enim hoc opponebatur, quasi hic esset sensus prædicantium remissionem peccatorum, ut facerent mala & ueniret bona, hoc est, peccarent ut remittendo illis deus uideretur bonus, secundum quæ supra dicta sunt, quod blasphemiam appellat, & abiicit à sensu diuinæ doctrine. Nec enim peccare debere, fides tradit, quippe cum iudicaturum deum prædicet, sed delinquentibus cōsulit ut recuperata salute sub lege dei uiuentes, iam non peccent. Ideoq; subiecit.

¶ Quorum damnatio iusta est.

Id est, horum hominum qui æmulatione inuidiæ istud de nobis interpretatur quod supra dictum est, damnatio iusta est. Hæc enim iactabant Iudei, ut doctrinam apostolicam criminarentur, dicentes: Quod cum remissionem peccatorum prædicant, peccandi fomitem præbeant, ut quasi securi homines de remissione, prompte peccarent, cum cōstet post acceptam fidem periculosum esse

peccare, & hoc prædici credentibus.

Quid ergo præcellimus eos? Nequaquam. Causari enim sumus Iudeos & Græcos omnes sub peccato esse.) Hoc est, quid adhuc immoratur latius loquentes? Ostendimus enim redditis causis, tam Iudæos quàm Græcos, id est, gentiles, omnes reos esse, ideoque frustra legem seruari. Primum enim Græcos ostendit reos iuxta legem naturæ, & quod neque legem Moyfi reciperent, quamobrem pessima eorum & pergrauissima causa. Deinde etiã Iudeos ostendit reos qui sub lege dei uiuere uidentur, ac sibi ex merito patrum defenderent dignitatẽ, ex eo præcipue quod promissionem patrum spreuerint, dei gratiam in irritum deducentes. Ad quam rem firmandam exemplum propheticum subdidit ex Psalmo tertio decimo, dicens: ¶ Sicut scriptum est, quia non est iustus quisquam.) Ab iniusticia cœpit mala opera eorum enumerare, et partim peiora subiicere, ut manifestaret in his nullam spem uideri, nisi implorent misericordiam Christi qui peccata dimittit. Deinde adiecit: ¶ Non est intelligens.) Verum est, quia si daret operam intelligere, iniustus non esset. ¶ Non est requirens deum.) Nec istud occultũ est, quia si intelligeret quid prodesset, deum quæreret, & non sicut Asa rex Iuda, qui post multa dei beneficia sic deprauatus est, ut infirmitatem pedum passus propheta præfente non quæreret deũ. ¶ Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt.) Nemini dubium, quia omnes non quærentes deum, inclinantur ut auxilium requirant à uanitate, uanitas autem est idolum, ideo inutiles fiunt. ¶ Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.) Quia neglecto deo inutiles facti sunt, bonum utique facere non possunt. Iam enim deprauati, proficiunt in peius. ¶ Sepulchrum patens est guttur eorum.) Iam malis mancipati, bonos si possit fieri deuorare uolebant, ut sicut sepulchrum patet ad recipiẽda cadauera, ira & aduersus bonos guttur eorum. ¶ Linguis suis dolose agebant.) Qui tam malis operibus assueuerant, quæ

loquebatur in fallacia erant. ¶ Venenum aspidum sub labijs eorum.) Hoc dicit, quia uerba huiusmodi hominum muscipula sunt. Ad hoc enim loquuntur ut decipiant, ut sicut per labia serpentis uenenum infunditur, ita & per labia horum dolus & circūuentiones. ¶ Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.) Manifestum est, quia contra bonos mali semper maledicta & amara proponunt, in conuicium illorum prorumpentes & detractionem. ¶ Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.) Hoc de nece prophetarum dixit, quos occiderunt impigre, ad bonum segnes ad parricidium ueloces. ¶ Contritio & infelicitas in uis eorum.) Quoniam citati erant ad malefaciendum, iter ipsorum uel gressum tribulatum & infelicem pronunciat. ¶ Et uiam pacis non cognouerunt.) Via pacis lenis est & inturbata. Ois enim bona uita tranquilla est, & actus modesti ipsi sunt pacifici, & per istos itur ad deum. Illi ergo nolentes hec scire, elegerunt uiam tribulationum, per quam itur in gehenam. ¶ Non est timor dei ante oculos eorum.) Quoniam huiusmodi sine sensu sunt, dei timorem non habent. Initium enim sapientie timor domini, dicit Salomon. Et non dixit timorem dei hos non habere, sed non est, inquit, timor dei ante oculos eorum. Videntes enim tam magna opera sua & non horrètes, timorem dei dicuntur ante oculos non habere. Istos omnes & propheta Hieremias significat, dicens inter cetera: Tunc omnes insurrexerunt in prophetam domini, uolentes occidere eum. Et sequitur: Omnis autem populus non permisit. Illos ergo omnes dicit, sed malos, & hos omnes, sed bonos. Neque enim quia dicit, omnes declinauerunt, totam penitus plebem significat, sed hanc partem plebis, sicut & memoratus propheta dicit, in qua omnes mali se condiderant. Semper enim duo populi sunt in una plebe. Hic est ergo populus quem increpat dominus sub nomine Hierusalem, dicens: Hierusalem Hierusalem quae occidis prophetas, Et alio loco: Generatio ait mala &

Ecd. 1

Mat. 22. adultera, & natio uiperarum. De huiusmodi queritur
Esa. 1 etiam propheta Esaias dicens: *Ve genti peccatrici semē*
Eph. 2 *pestimum. Per malam enim uoluntatem, dum fructus*
malos faciunt, semen pestimum sunt. Et quia si uolue-
rint, possunt conuerti, uox probat apostoli, in alia epi-
stola dicentis: Eramus & nos aliquando natura filiū ire
ficut & cæteri. ¶ Scimus quoniam quæcunq; lex loqui-
tur, his qui in lege sunt loquitur.) Manifestū est, quia
hos increpat lex qui & primum non crediderunt duci
suo Moyfi, neq; prophetis parentibus suis, quos & per-
sequentes occiderunt, neq; apostolis cognatis suis secū-
dum carnem, quorum sanguinē effuderunt, semper im-
pī & in deum rebelles, ut per legem damnentur. Sicut
enim omnium malorū una est causa in malo, ita & cun-
ctorum bonorum. In istis ergo omnium similiū argui-
tur malum. Hęc ad Iudæorum confusionem pertinent,
qui sibi & parētib; suis testimonium ex lege ferebāt.
¶ Ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mun-
do. Hoc dicit, quia Iudæis in peccatis cōstrictis,
omnis mūdus subditus fit deo. Nulli enim dubium est,
quia pagani obruti sunt delictis & impietatibus, ac per
hoc totus mundus deo prostratus est ut possit ad indul-
gentiam peruenire, quia omnis mundus Iudæi erant &
gentiles, à quibus segregati sunt fideles. Quando ergo
Iudæos qui legem acceperunt à deo, & quibus facta pro-
missio est, peccatis probat obnoxios, dubium nō est o-
mnēs Græcos reos esse mortis, quam obrē omne os ob-
struatur ait, & subditus fiat omnis mundus deo, dum o-
mnēs rei approbati, indigent misericordia dei, tam Iu-
dæi quā etiam Græci. ¶ Quoniam quidem non iusti-
ficabitur ex operibus legis omnis caro coram deo.) Nō
ideo minime iustificatos homines asserit apud deum,
quia legem iusticiæ non seruauerunt in præceptis, sed
quia sacramentum mysterij dei quod in Christo est cre-
dere noluerunt. Per hoc enim decreuit deus iustificare
hominem nō per legem, quia lex ad tempus iustificat,
non

etum putaretur, adiecit iusticiam dei testimonium habere ex lege & prophetis, hoc est, quia ipsa lex ex alia parte olim istud futurū dixerat, quia uēurus erat qui homines saluaret, quod legi concessum nō erat ut peccata donaret. Ideo autē iusticia dei dicta est, quę uidetur esse misericordia, quia de promissione originē habet, & cum promissum dei redditur, iusticia dei dicitur. Iusticia enim dei est, quia redditum est quod promissum est, & cum suscipit confugientes ad se, iusticia dicitur, quia non suscipere confugientem iniquitas est. Iusticia autem dei per fidem Iesu Christi.) Quid est aliud per fidem Iesu Christi, nisi quia ipsa dei iusticia manifestatio Christi est: Per fidem em̄ prædicationis Iesu Christi agnoscitur donū dudū promissum à deo uel sumitur.

¶ In omnes & super omnes qui credunt.) Hoc est, super omnes Iudæos & Græcos, credentes uideri dei iusticiam. ¶ Non enim est distinctio, omnes peccauerunt & egent gloria dei.) Quia dixerat super omnes Iudæos & Græcos dei esse iusticiam, ut hoc probaret adiecit, omnes enim ait peccauerunt. Hoc generaliter accipiendū, unde ait: non est distinctio. Omnes enim hic comprehendit etiam & sanctos, ut ostēderet nihil profuisse legem sine fide. Sic enim lex data est, ut fides esset in lege quæ futuram speraret salutem. Quamobrem mors Christi omnibus proficit, quia & hic in seculo quid credendum & obseruandum est docuit, & de inferno eripuit oēs.

¶ Iustificati gratis per gratiam ipsius.) Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes neq; uicem reddentes sola fide iustificati sunt dono dei. ¶ Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.) Gratiam dei in Christo esse testatur, quia uoluntate dei à Christo redēpti sumus, ut manissi iustificaremur, sicut ad Galatas dicit: Christus nos redemit, offerens se pro nobis. Permisit enim sequenti diabolo, sed in præscio. Putans autem se Christum posse retinere ueluti accepit eum, sed quia uirtutem eius ferre non potuit, omnes quos tenebat simul cum il-

Gal. 3

Io amisit. ¶ Quem proposuit deus propiciatorē fidei.)
 Hoc dicit, quia in Christo proposuit deus, id est, dispo-
 suit propitium se futurum humano generi si credat.
 ¶ In sanguine ipsius.) Ideo in sanguine ipsius, quia mor-
 te eius liberati sumus, ut & manifestaret illū, & mortē
 passionē eius damnaret. ¶ Ad ostensionem iusticię suę.)
 Hoc est, ut promissum suū palām faceret, quo nos à pec-
 catis liberaret sicut ante promiserat, quod cum imple-
 uit, iustum se ostendit. ¶ Propter propositum præcedē-
 rium delictorum, in patientia dei.) Sciens deus propo-
 situm benignitatis suę, quo censuit peccatoribus sub-
 uenire, tam his qui sunt apud superos, q̄ qui in inferno
 tenebantur, utrosq; diutissime expectauit, euacuās fen-
 tentiam qua iustum uidetur omnes damnari, ut offen-
 deret nobis quod olim decreuerat liberare genus hu-
 manum per Christum, sicut promisit per Hieremiā pro-
 phetam dicens: Propitius ero iniquitatibus eorum, &
 delictorum illorum non memorabor. Et ne fortē hoc
 donum solis Iudeis promississe uideretur, per Esaia di-
 cit: Domus mea domus orationis uocabitur in omnib⁹
gentibus. Quamuis enim Iudaismo facta promissio sit,
 sed præsciens deus eo quod donum eius reprobaturi es-
 sent impij Iudæi, gentes se ad percipiendam gratiā suā
 promisit admittere, quorum emulatione in iram missi
 cruciarentur impij Iudæi. ¶ In hoc tempore.) Id est, tē-
 pore nostro, quo dedit deus quod olim promiserat dā-
 dum tempore quo dedit. ¶ Vt sit iustus iustificans eum
qui est ex fide Iesu Christi.) Recte ait, quia ut sit iustus
 dedit quod promisit, hoc autē pmisit iustificare se cre-
 dentes in Christo. Dicit autē in Abacu. Iustus autem
ex fide uiuit, ut dum dei fidem habet & Christi, sit iu-
stus.

Hiere. 37

Esa. 56

Abacu. 2

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam
legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.)
Reddita ratione, ad eos loquitur qui agūt sub
lege

lege, quod sine causa glorientur blandientes sibi de lege, & propter quod genus sint **Abraæ**, uidentes non iustificari hominem apud deum nisi per fidem. ¶ Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.) Gētilem dicit hominem pro certo haberi quod iustificetur credens, nulla faciens opera legis, id est, sine circuncisione, aut neomenijs, aut ueneratione sabbati. ¶ An Iudæorum tantum deus? nōne & gētium? immo & gentium.) Sine dubio omnium deus unus est. Nec enim soli Iudæi possunt sibi uendicare quod deus illorum non etiam gentium sit, cum relegant ab uno **Adā** omnium esse originem, & nullum aduenam uolentem ad legem accedere prohiberi. Deniq; aliquanti exierūt cum illis in heremum de **Aegyptijs**, quos suscipere iubetur, tantum ut circunciderentur & pariter cū illis ederent azyma uel pascha, necnon & **Cornelius** donū dei accepisse gentilem non Iudaizantem, & quod iustificatus sit diuino testimonio comprobatum. ¶ Quoniā quidem unus deus, qui iustificauit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.) In circuncisione Iudæos significat, eo quod ex fide promissionis iustificati sūt, credētes hunc esse **Christum**, quē in lege promiserat deus. In præputio uero gentes significat per fidem **Christi** iustificatos apud deum. Tam enim gentiles q̄ Iudæos, nō aliter q̄ credētes iustificauit. Quia enim omnium unus est deus, una ratiōe omnes iustificauit. Quid ergo prodest carnis circuncisio, aut quid obest præputium, quādo dignitatem & meritum non facit nisi fides? ¶ Legem ergo euacuamus per fidem? Absit. Sed legē statuimus.) Non utiq; lex exinanitur per fidem, sed adimpletur. Firmatur enim status eius, quādo quod futurum dixit, fides istud aduenisse testatur. Hoc propter Iudæos qui purant fidem **Christi** legi esse inimicam, ignorātes sensum legis. Non ergo euacuat legem, cum illam cessare debere iam docet, quia tempore suo recte illam datam asserit, sed iam agere non debere. In ipsa enim lege dicitur